



## אוריינות חזותית בחינוך

# תרבות היומיום במעברים של מבנה בית הספר, התבוננות באמצעות צילום וניתוח סמיולוגי

## חגית קוריאל

בהנחיית: ד"ר עדנה בר-רומי פרלמן

### תקציר

בעבודה זו ביקשתי להכיר מקרוב את תרבות היומיום בבית הספר "שבילים" בפרדס חנה. היומיום חומק ואיתו ההסברים, התחושות והשאלות הנוגעות למקום ולמשמעויותיו. כמי שחולפת במעברים ומשתמשת במבנה של בית הספר, בהיותי מורה לאמנות, רציתי להבין את התמונות והמצבים שאני פוגשת בחטף. בחרתי להתבונן דרך המצלמה ולנסות להבין לעומק מה אני רואה במסגרת המציאות בה אני לוקחת חלק ולהציע לה פרשנות אישית. מחקר זה מנסה להתמודד עם השאלה - אילו משמעויות ניתן לחלץ מהצילומים השונים שצולמו במעברים של המבנה, בשגרת היומיום של בית הספר. בחרתי להתמקד בהתבוננות בזירות התרחשות, המיועדות מבחינה אדריכלית למעבר בין הכיתות, האגפים והקומות. בחינת חיי היומיום מעלה שאלות הנוגעות גם לחלקו של המבנה בחיי המשתמשים בו. חיי היומיום וגם חללי המעבר בארכיטקטורה של מבנה, שניהם - המרחב בזמן והמרחב הפיזי - מאופיינים בחוסר נראות מסוימת, הם לא בהכרח "פוטוגניים" ואינם הבחירה הפופולארית לתיעוד צילומי. בכיתה רגילה נוכחים מורה ותוכנית לימודים, אך המעבר הוא חסר השגחה ואינו מכוון למטרה ממסדית, לימודית או חווייתית כלשהי הגלויה לעין. המעבר הוא שטח בעל ייחוד משלו עבור המשתמשים, הן ביצירת אקלים ותכונה מקומית טיפוסית למקום והן כערך ארכיטקטוני צורני אוניברסלי בעל משמעות, שמחקר זה לימדני לראות. מחקר זה עשוי לעניין מורים המעוניינים להשתמש במתודולוגיה ייחודית בה יחקרו את סביבתם בשיתוף התלמידים, יגלו שמעבר לתובנות יוביל המחקר לקרבה והיכרות טובים יותר עם הסביבה בה הם חווים את היומיום. בנוסף עשוי המחקר לעניין אנשי חינוך וסוציולוגיה המתעניינים בתהליכים ותופעות בחברה הישראלית. כמו כן ארכיטקטים של מבני חינוך יוכלו להתרשם מהמקרה הפרטי של "שבילים" לגבי חללי מעבר בכלל. המעבר אינו בעל פונקציה של תנועה בלבד, אלא מהווה זירת התרחשות הראויה להתייחסות ועדכון ברמות שונות של תוכן וצורה. מבחינה מתודולוגית המחקר הוא איכותני, המשלב שתי סוגות: פנומנולוגיה ואתנוגרפי-חזותי. יחד עם זאת ניתן להגדירו גם כמחקר עצמי, מאחר שאני עורכת את המחקר במקום עבודתי כמורה לאמנות המכירה את המרחב באופן יומיומי ואף מציעה פרשנות אישית לממצאיו. זהו מחקר בין-תחומי הנשען על עוגנים תיאורטיים משדות שונים. תיאוריות בחקר תרבות היומיום, תיאוריות בצילום וניתוח סמיולוגי, תפישת בית הספר כערך בחברה, גישות תכנוניות של בתי ספר ותיאוריות משחק במרחבי מעבר.

במחקר חזותי זה נעשה שימוש בצילום ככלי מחקר עיקרי, באמצעותו אני מתבוננת בשדה המחקר. הצילום מאפשר מעקב אחר ההתרחשות בזירות השונות ובכך נעשה שימוש נרחב באוריינות החזותית. המחקר זימן לי את "הכתובה" בעצם יצירת הדימוי בצילום, ואת "הקריאה והפינוח" - בשלב התיאור, הניתוח והבנת משמעותו של התצלום.

תהליך הצילום נעשה בשני שלבים: במהלך החודשים פברואר-מארכ 2010 ערכתי ניסיונות צילום מוקדמים, בהם חיפשתי את הזירות המסוימות וגיבשתי את ההחלטות המתודולוגיות. במהלך החודשים אפריל-מאי 2010 צילמתי בזירות שנקבעו כ-300 תמונות. במקביל צילמו גם אורחי למחקר: ארבע תלמידות (מכיתות ג', ד', ו'), חברה, מורה מחנכת, ומזכירת בית ספר. המאגר הראשי שכלל כ-600 צילומים עבר שלבי מיון שונים, ולבסוף נבחרו 6-10 צילומים ראשיים לייצוג קטגוריות שחולצו מצילומי המציאות, למיקוד הניתוח הסמיוולוגי במחקר.

תמונת המציאות המשתקפת מניתוח התצלומים מזכירה דימויים מהוויית הרחוב. הוויית הרחוב - משום תרבות המעבר שהשתלטה על המציאות בחלל באופן הזורם והפקוק שלה. החלל הוא חלל מעבר לא רק משום שהוא מאפשר תנועה ממקום אחד לשני בתוך המבנה, אלא המבנה עצמו כולו משמש כתחנת מעבר בין הבית שממנו נפרדנו בבוקר, אל הבית אליו נשוב בצהריים. מניתוח הצילומים, בית הספר נתפס כ"מקום חנייה" זמני בסדר היום. ישנם משתמשים שאינם חונים בו בנחת, אלא הוא מתפרש בעיניי מבעד לתצלומים בדימוי של אתר נדידה, המתנה. עם הישמע הצלול, הקונוטציה שולחת למרחב ציבורי אחר, אולי אל תחנת רכבת. יש והמרחב המשמעותי עבור המשתמש הולך ונבנה אל מחוץ לגבולות הארכיטקטורה הבית ספרית בהווה. למשל מרחב אינטרנטי, מציאות וירטואלית, מרחבי משחק, מרחבים מדומים, מרחב המצוי מבעד למסך ויכול לשאוב את נוכחותו פנימה או החוצה אל מקום רחוק אחר.

אחד הדימויים שעלו מן הצילומים הוא התיק. תיק בית הספר מעוצב כיום כתרמיל טיולים ולא כילקוט ספרים, דבר המחזק את אוירת הנדודים. הוא גם נזרק ונטש במקומות שונים כשלא ברור מהי זהותו ומה ערכו או חשיבותו עבור בעליו. הצרכן והחפץ האישי אינם בהכרח בעלי ערך הראוי להגנה, כבוד ושמירה. התיק כמטונימיה של התלמיד.

דוגמה נוספת היא דימוי אשר שיקף צורך של הילדים לשקט, לסדר. דימוי זה נראה כיצירת חלל חדש של עצמם, באמצעות תנוחת גופם יוצרים הילדים מבנה חלופי בתוך המבנה הקיים. הם מחפשים להסתתר, להתנתק, לשחק, להתבודד או להתאגד בקבוצה. אני רואה בזה חיפוש של הבית, הביטחון והפרטיות בתוך בית הספר. יחד עם זאת, הבחירה במעבר ראשי בתוך מבנה כמקום למשחק קבוצתי, סיפקה למשתתפים (תוך כדי משחק) גם מידע כלשהו על המתרחש סביבם. מידע הוא מימד של שליטה על מה שקורה, מה מתחדש במרחב הציבורי הכולל, ואולי גם להפגין נוכחות וכוח.

מעניין יהיה לבדוק הלאה קשרים בין מבנה אידיאולוגי חינוכי למבנה ארכיטקטוני שמתאים לו, כיצד יוצרים אפיון וייחוד בעל משמעות וערך לשימוש היומיומי מעבר לדימוי החזותי. לסיכום נשאלת השאלה, מהו השיח ש"הבית" צריך לקיים עם "הספר" למציאת קיום יומיומי משמעותי משותף, ואילו מעברים יצמחו משיח זה.